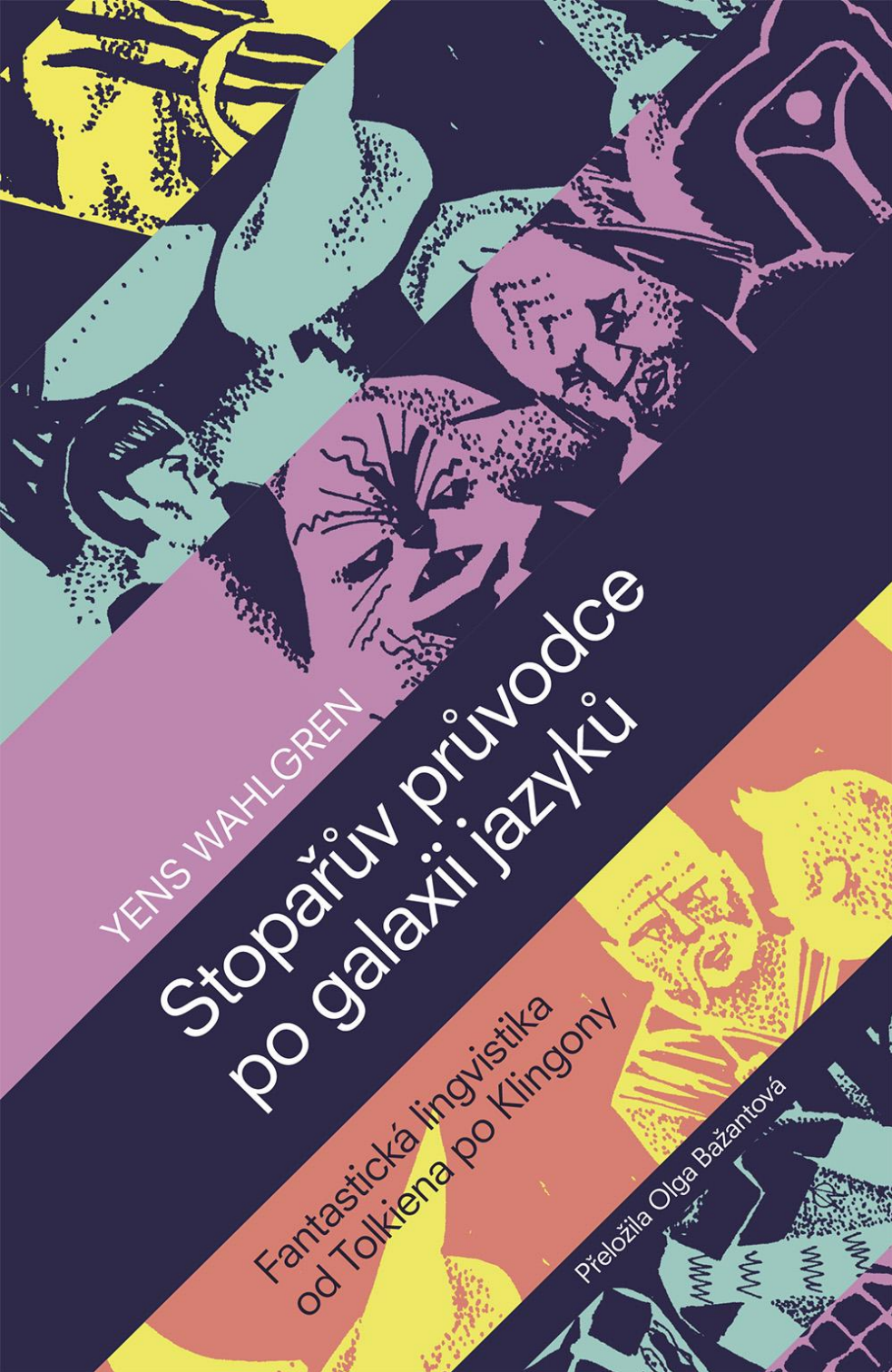

YENS WAHLGREN

Stopařův průvodce po galaxii jazyků

Fantastická lingvistika
od Tolkiena po Klingony

Přeložila Olga Bažantová

STOPAŘŮV PRŮVODCE PO GALAXII JAZYKŮ

Yens Wahlgren

**STOPAŘŮV
PRŮVODCE
PO GALAXII
JAZYKŮ**

Fantastická lingvistika
od Tolkiena po Klingony

Přeložila Olga Bažantová

**SWEDISH
ARTSCOUNCIL**

Vychází s laskavou podporou
Swedish Arts Council.

LIFTARENS PARLÖR TILL GALAXEN

Copyright © Yens Wahlgren, 2015

Translation © Olga Bažantová, 2019

First published by Volante Förlag, Sweden, in 2015.

Published by agreement with the Kontext Agency.

ISBN 978-80-7637-015-9 (Epub)

ISBN 978-80-7637-017-3 (Mobi)

ISBN 978-80-7637-016-6 (PDF)

Helen

Heddě, Månsovi a Nilsovi

za to, že můžu mít neustále počítač na klíně.

Obsah

ÚVOD

Proč mluvit mimozemsky

11

KONSTRUOVANÉ JAZYKY V DĚJINÁCH

Už od starých Řeků – jak jinak

19

GRAMMELOT

Dialekty současné a budoucí

42

APOSTERIORNÍ JAZYKY

Jazyky s pozemskými kořeny

67

APRIORNÍ JAZYKY

Jazyky o něco mimozemštější

113

DYSTOPICKÉ JAZYKY

Sociální experimenty v literatuře

149

O JAZYČÍCH MIMO SEDM KRÁLOVSTVÍ

Lech dothraki a valyrio udřir

172

TOLKIENOVA TAJNÁ NEŘEST

Svět založený na jazycích

184

KLINGONŠTINA

Od zvukového efektu
ke světovému fenoménu

198

JAZYKY JAKO FANFIKCE

Když jazyk přeroste dílo

216

SEZNAM JAZYKŮ

247

SEZNAM LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ

251

REDAKČNÍ POZNÁMKA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

257

ÚVOD

Proč mluvit mimozemsky

Začíná to už v kolébce. Da-da, gu-gu – kojeneček zvědavě a nadšeně pozoruje nový svět, který se před ním objevil po devíti měsících temnoty, a snaží se všechno označit vlastními vymyšlenými výrazy. Trochu připomíná Adama, když v bibli pojmenovává vše živé svým smyšleným jazykem. Adamův jazyk byl po velkou část dějin považován za požehnaný prajazyk, který odhaluje skutečná jména a podstatu věcí. Pravděpodobně však první smyšlený jazyk nebyl o moc vynalézavější než ono zvědavé da-da a gu-gu.

Stejně jako se dětská řeč zanedlouho stává systematickou a strukturovanou – ačkoli může být nadále nesrozumitelná pro všechny kromě dítěte a jeho nejbližších –, i smyšlený jazyk prvních lidí se brzy stal systematickým. Je dost dobře možné, že jazyk vznikl v malé skupině lidí kdysi hluboko v dávnověku a poté se spolu s lidmi rozšířil po světě.

I po fázi žvatlání si mnozí z nás nadále vymýšlejí vlastní řeč. Vzpomínám si, že jsem v dětství zpíval a mluvil smyšlenou angličtinou. Pamatuji si, že jsem četl nahlas dřív, než jsem ve skutečnosti uměl číst, používal jsem přitom svůj „tajný jazyk“, a také jsem psal dřív, než jsem se naučil psát. Na prvním stupni jsme s kamarády zbožňovali šmouly a povídali si šmoulím jazykem. Ještě dnes si vybavuji, jaké se nás zmocňovalo nadšení,

když jsme si vzájemně porozuměli. A taky si pamatuji zklamání z toho, že jsem nedokázal dešifrovat tajný jazyk, jímž zjevně bez obtíží komunikovaly dívky ve třídě.

Po přechodu na druhý stupeň jsem postupně navázal nové jazykové známosti: poznal jsem jazyk opic z *Tarzana*, elfštinu z Tolkienových knih a jazyky ze *Star Wars* a *Duny*. Během dvou-týdenní dovolené na Sicílii jsem si vytvořil tajnou runovou abecedu, kterou jsem pak už nikdy nepoužil. A nesmím zapomenout na latinu pirátů z *Asterixe*, což je dodnes to jediné, co z latiny ovládám.

Kromě latiny byly všechny jazyky, které mě v dětství fascinovaly, smyšlené. Neměly žádný jiný smysl než sloužit jako rekvizity, jakési koření literatury a filmů. Těžko by se daly použít pro komunikaci. A na letní jazykové škole v Brightonu se je člověk nenaučí.

Záliba v konstruovaných jazycích mě neopustila ani v dospělosti, kdy jsem začal tento fenomén studovat systematictěji, což nakonec vyústilo v napsání této knihy. Výsledkem mého zájmu je i mnoho článků a bakalářská práce o mimozemské klingonštině – často říkám, že jsem bakalář klingonštiny.

Zjistil jsem, že nejsem zdaleka jediný, koho konstruované jazyky zajímají. Lidé všech dob si vymýšleli jazyky, ať už pro vlastní vznešenou zábavu, nebo z politických, náboženských, sociálních či estetických důvodů. Mnozí hledali a toužili vytvořit „dokonalý jazyk“, díky němuž by komunikace byla exaktnější, logičtější, krásnější. Jazyk, který by zkrátka byl lepší než přirozené jazyky. Švédština, angličtina, francouzština – ano, většina z téměř sedmi tisíc nám známých živých jazyků – vznikaly po tisíciletí a nejsou konsekvantní, logické ani pravidelné. Vývoj takových jazyků často budí vášně. Vezměme si například slovo *hen*, švédské genderově neutrální osobní zájmeno, které se podobá zájmenům *han*

(on) i *hon* (ona). Je to nesmysl, nebo geniální slovo, které zaplňuje mezeru v jazyce? Předpokládám, že čtenáři nejsou v této otázce zajedno. Avšak právě takový vývoj jazyka povzbuzoval ty, kdo se snažili vytvořit „lepší“ jazyk. Vynálezci jazyků se oddávali představě dokonalého jazyka.

Samozřejmě že mnohé z těchto stovek „perfektních“ a „světu prospěšných“ jazyků byly dokonalé pouze v hlavě svého stvořitele a nikdo jiný než on jim nikdy nedopřál sluchu. Ale i to stačí, ne?

Pár z nich však oslovilo větší publikum a gigantem mezi konstruovanými jazyky je *esperanto*. Samotné slovo *esperanto* znamená „doutkající“ a tento jazyk původně vznikl, aby pomohl nastolit mír a mezinárodní porozumění. Jeho autor Ludvík Zamenhof si představoval, že by *esperanto* měli ovládat všichni lidé na světě jako druhý jazyk, aby se dorozumívali pomocí „neutrálního jazyka“, který není ničím mateřštinou. V současnosti existují rodilí mluvčí, odhaduje se, že se jedná asi o tisíc lidí, které jejich rodiče vychovávali v *esperantu*, a to se tak tedy stalo přirozeným jazykem. Další odhady uvádějí, že dvě stě až tři sta tisíc lidí mluví *esperantem* plynule a až dva miliony lidí na komunikativní úrovni.

Podobný vývoj měly další dva konstruované jazyky – hebrejšťina a noršťina. Ano, čtete dobře. Jak moderní hebrejšťina, tak noršťina jsou konstruované jazyky. Moderní hebrejšťina vznikla v Palestině v 90. letech 19. století, když se Židé, kteří se tam přistěhovali, rozhodli obnovit mluvenou hebrejšťinu. Po stovky let hebrejšťina totiž nesloužila ke každodennímu užití, nýbrž jako jazyk rituální. Iniciativy se chopil Eliezer Ben Jehuda a začal své děti vychovávat hebrejsky. Ovšem aby se stará hebrejšťina z Tóry dala používat jako mluvený jazyk, bylo potřeba pozměnit a doplnit mnohé ze slovní zásoby, gramatiky a výslovnosti – jazyk se tak zkrátka tvořil znovu.

Otcem menšinové varianty norštiny zvané nynorsk (dříve landsmål) byl Ivar Aasen. Ten ve 40. letech 19. století vytvořil jazyk na základě středověké norštiny, přihlédl přitom k západo-norským dialektům a jazyk kodifikoval. Mělo-li se Norsko stát svébytným národem, potřebovalo zajisté i ryzí norský jazyk.

Podobný vývoj je v menším rozsahu neustále patrný ve většině jazyků. Stávající podoba jazyka se přetváří, dochází k pravopisným reformám, slovním výpůjčkám a vznikají nová slova – *dobroser* nebo *hipster*. Skutečnost, že se výpůjčky, neologismy nebo slangová slova stanou součástí standardního jazyka, může vést k hlasitým protestům zejména příslušníků starší generace. Ale to, co někteří považují za úpadek a prznění jazyka, je jen přirozený vývoj.

Mezinárodní pomocné jazyky, logicky dokonalé jazyky, pidžiny a upravené přirozené jazyky jsou nepochybně zajímavé, ale tyto typy konstruovaných jazyků nejsou tématem této knihy. Ta pojednává o fantastických jazycích, s nimiž se setkáváme v populární kultuře, o jazycích, které vznikly z uměleckých důvodů – nebo někdy jen jako rekvizity. Často se označují jako *artlangs*, zkratkou z *artistic languages* (umělecké jazyky). Tento pojem pochází z konlangové komunity, přičemž *conlang* (v češtině konlang) je obdobná zkratka z *constructed languages* (konstruované jazyky).

Málokoho překvapí, že většina ze stovky jazyků zmíněných v této knize vzešla z žánrů označovaných jako science fiction a fantasy, tedy z příběhů odehrávajících se ve vzdálených světech a dobách. Stejně jako kojenec a biblický Adam pociťují nutkavou touhu pojmenovávat vše nové, s čím se setkají, musí i spisovatel pojmenovat v cizím světě vše, co se objeví v jeho příbězích. Jak nazvat modré vodní zvíře s křídly, chobotem a lo-

sími parohy? Jak se mluví v budoucnosti? Jak bude jazyk znít za 40 000 let? Jak přemýšlejí a mluví dvouhlaví Marťané? Je řeč kentaurů založena na ržání, nebo ne? Bude na plátně vypadat divně, když bytosti na planetě, na níž filmový hrdina právě přistál, budou mluvit anglicky?

Většina spisovatelů tyto otázky samozřejmě řeší tak, že ony fenomény popíšu ve svém jazyce, ale někteří se o jazyky zajímají a nehledají, jak si to usnadnit. V *Mechanickém pomeranči* Anthonyho Burgesse se čtenáři v průběhu čtení učí slang zvaný jazyk týnů. Newspeak z románu George Orwella 1984 přinesl nová slova – zejména samo slovo *newspeak* – do angličtiny, švédštiny i češtiny a představuje pokus připravit jazyk o všechna slova, kterými lze vyjadřovat kritické myšlenky. Suzette Haden Elginová se ve svých knihách zamýšlí nad tím, jak by se ryze ženský jazyk láadan lišil od našich skutečných jazyků. A s otázkou, jak se mimozemské jazyky liší od lidských, se potýká mnoho spisovatelů a filmových tvůrců.

Sci-fi literatura je jako stvořená pro testování principu jazykového relativismu neboli Sapirovy–Whorfovy hypotézy, podle níž je v gramatice a slovní zásobě každého jazyka zabudováno porozumění světu, které ovlivňuje myšlení jeho mluvčích. Tato hypotéza, nazvaná po lingvistech Edwardu Sapirovi a Benjaminu Lee Whorfovi, je v jazykovědě předmětem sporu. Všichni si ale jistě uvědomujeme, jak trapných chyb se v cizím jazyce dopouštíme proto, že přemýšlíme ve své mateřštině. Ve sci-fi a fantasy literatuře snadno najdeme složitější příklady – jak asi přemýšlí a komunikuje inteligentní vesmírný hmyz? Může se vůbec dorozumět s lidmi?

S trochou fantazie tedy pochopíme, proč se spisovatelé a filmoví tvůrci snaží dodat svým příběhům a světům na věrohodnosti

tím, že vytvářejí vlastní jazyky. Ale proč tolik lidí tyto jazyky mimozemských a fantastických bytostí zkoumá a studuje? Ano, někteří se dokonce učí tyto jazyky číst, psát a mluvit jimi.

Když už se učit další jazyk, proč se radši nepustit do něčeho použitelného, třeba do čínštiny, arabštiny nebo francouzštiny? Mnozí by vám dokonce poradili, že by bylo lepší – a užitečnější – učit se latinu, starou řečtinu, sanskrt, staroegyptštinu nebo nějaký jiný starověký mrtvý jazyk.

Starověké jazyky jsou sice vymřelé a člověk se jimi jen těžko s někým dorozumí, ale podle mnohých mají hodnotu samy o sobě. Těmto starým „velikánům mezi jazyky“ se připisuje vznešená krása a ušlechtilost, která těm, kdo je ovládají, dodává lesk učenosti a nadání. Něco takového konstruované mimozemské jazyky nabídnout nemůžou.

Například studium latiny, řečtiny a sanskrtu lze odůvodnit tím, že značná část dnešní slovní zásoby moderních jazyků pochází z jazyků starověkých. I v tomto ohledu konstruované jazyky zaostávají – ačkoli často vycházejí z moderních i klasických jazyků, a jsou s nimi tedy příbuzné.

Ovšem zřejmě nejdůležitějším argumentem pro studium vymřelých jazyků vyspělých kultur je přístup k dějinám a kultuře zaniklých civilizací. Když se naučíme jejich jazyky a budeme studovat texty, poznáme, jak autoři těchto textů přemýšleli před tisíci lety. Ovládnutí jazyka je klíčem k myšlenkovým pochodům lidí ze vzdálených civilizací.

V menším měřítku se totéž dá říct vlastně i o smyšlených jazycích v populární kultuře. Skrze ně můžeme nahlédnout do myšlenkového světa autora i mimozemské kultury. Mimozemské jazyky ve *Star Treku*, *Avataru*, *Duně* a *Hvězdné bráně* nejsou ani zdaleka jen náhodnými shluky zvuků, ale pečlivě vyvinutým nástrojem, který s sebou nese určitou informaci.

Klingonština ze *Star Treku* je vytvořena v souladu s tím, jak je v seriálu zpodobněna mimozemská rasa Klingonů, a skrze gramatiku a zvukovou stránku nabízí hlubší vhled do fiktivní kultury a myšlení těchto bytostí. Vykazuje rysy a kombinace, které se nenacházejí v žádném pozemském jazyce, a u diváků tak navozuje dojem „mimozemského“ způsobu myšlení.

Má smysl číst Tolkienovy knihy, aniž by člověk do určité míry studoval různé elfské jazyky? Lze jim bez této schopnosti porozumět zcela? Syldavština a arumbajština v *Tintinovi* prozrazují o svém autorovi Hergém mnohé a obohacují dobrodružství věčně mladého belgického novináře o další dimenzi. Co lze vyčíst mezi řádky, je-li čtenáři znám původ jazyků v *Duně* a v Disneyho *Atlantidě*?

Na otázku, proč studovat fiktivní jazyky, se tedy do určité míry dá odpovědět, že poskytují hlubší vhled do literárních a filmových děl, jichž jsou součástí. O objektu našeho zájmu se chceme dozvědět úplně všechno. Podobně jako jiní studují tahy šlechtcem a míchání barev v různých fázích tvorby svého oblíbeného malíře a nespokojí se jen s tím, že jeho obrazy jsou „krásné“. Nebo zkoumají, jestli jsou hřebíky a čalounění křesla z doby Gustava III. původní, nebo ne. Představuje to přidanou hodnotu oproti prostému konstatování, že křeslo je pěkné na pohled a příjemně se v něm sedí.

Copak není otázka, proč člověk studuje fiktivní jazyky, stejně divná jako dotaz, proč se někomu jinému líbí poezie nebo hudba? Nebo třeba proč někdo čte beletrii, když existuje literatura faktu? A proč se vlastně lidé dívají na fotbal?

Nepopírám, že zájmat se o fiktivní jazyky je trochu uhozené. Ne každý cítí nutkání psát poezii v queništině nebo v huttštině. Nebo natočit animovaný film, v němž legácci hrají *Šumaře na střeše* a mluví přitom klingonsky (najděte si na YouTube lurDech –

nebudete litovat!). Ale jazyk je ve své podstatě něco všeobecně platného, co se dotýká nás všech, dětí i dospělých – od chvíle, kdy jsme jako kojenci poprvé pojmenovali svět svým vlastním vymyšleným jazykem.

Cizí jazyky – mrtvé, živé i konstruované – otevírají dveře něčemu novému. Tato kniha není gramatickou příručkou ani slovníkem, ale shrnutím objevitelské cesty po světech a vesmírech stvořených fantazií. Abychom těmto světům a vesmírům porozuměli, potřebujeme porozumět jejich jazykům. Motto Klingonského jazykového institutu zní „**qo'mey poSmoH Hol**“ neboli „Jazyky otevírají světy“ a já doufám, že právě to dokáže i *Stopařův průvodce po galaxii jazyků*: otvírat jak staré, zřejmě dobře známé literární světy, tak ty nové, neznámé, které na objevení teprve čekají.

KONSTRUOVANÉ JAZYKY V DĚJINÁCH

Už od starých Řeků – jak jinak

Jartamai exarx anapissonai satra je první známá věta v konstruovaném jazyce, která se objevila v literatuře. Jedná se o repliku v Aristofanově komedii *Acharňané* z roku 425 př. n. l. a pronesl ji Pseudartabas, ministr perského krále, jazykem považovaným za smyšlenou perštinu. Následuje odpověď: „Rozuměli jste?“ Někdo našťěstí Pseudartabovi rozuměl a díky tomu víme, že tato úvodní věta znamená: Veliký král vám pošle zlato.

Aristofanes dokázal důvtipně používat konstruované jazyky, a navozovat tak u diváků dojem cizosti. V komediích *Ptáci* a *Žáby*, napsaných o několik let později, používá ptačí a žabí řeč. Z jeho čtyřiceti komedií se jich dochovalo jen jedenáct a kdoví, kolik konstruovaných jazyků je tak ztraceno. Aristofanovi se také připisují mnohé okřídlené věty, například: *Vládnout lidu, to přece není nic pro vzdělance a muže ušlechtilé povahy*.

Žádné další příklady užití konstruovaných jazyků se z antiky nedochovaly, ale velcí řečtí myslitelé si samozřejmě kladli otázky týkající se filozofie jazyka. V dialogu *Kratylos* se Platón zamýšlí nad vztahem jmen k věcem – je nahodilý, nebo přirozený a bytostný? Existuje mezi slovem a označovanou věcí přirozená souvislost?

Další řecký spisovatel Athénaïos, činný ve 3. století, se dotkl fenoménu konstruovaných jazyků v monumentálním díle *Deipnosophistai*. Vypráví v něm příběh o Dionýsiovi ze Sicílie, který si vymýšlí vlastní slova pro běžné řecké pojmy.

ČEŠTINA ŘEČTINA NEOLOGISMUS

panna **parthenos** **menandros** (*menei* – čekat + *andra* – manžel)

oštěp **akontion** **ballantion** (*balletai enantion* – hodit na někoho)

Tyto příklady neologismů, nových slov, jistě nejsou přímo pokusem o vytvoření nového jazyka, ale spíš jazykovou hrou a ukazují, že je možné nahradit zavedené pojmy jinými slovy.

Přesuňme se do 12. století. Z té doby se zachoval konstruovaný jazyk, z nějž je známo více než jen pár náhodných vět. Jeho autorka, Hildegarda z Bingen (1098–1179), by mohla být patronkou konstruovaných jazyků. Svatořečena byla v roce 2012 a je známá také jako svatá Hildegarda. Kanonizace se však dočkala díky svému celoživotnímu poslání jeptišky, abatyše, filozofky, mystičky a lékařky spíše než díky jazyku **lingua ignota**.

Nikdo dnes neví, proč si Hildegarda vytvořila vlastní jazyk ani k čemu ho zamýšlela používat. Byla abatyší v klášteře Rupertsberg, proto se nabízí vysvětlení, že se mělo jednat o mystický jazyk určený pro náboženské účely. Nebo to byl tajný jazyk pro psaní deníku?

Části tohoto jazyka popsala v díle *Lingua Ignota per simplicem hominem Hildegardem prolata*. To se zachovalo ve dvou rukopisech a obsahuje seznam 1 011 slov a jejich překlady do latiny a místy i do němčiny. Zdá se, že slova byla užívána s gramatikou vypůjčenou z latiny. Dochoval se jediný úryvek, a sice věta v latině s vloženými slovy z **lingua ignota**:

*O **orzchis** Ecclesia, armis divinis praecincta, et hyacinto ornata, tu es **caldemia stigmatum loifolum** et urbs scienciarum. O, o tu es etiam **crizanta** in alto sono, et es **chorzta** gemma.*

Ach, orzchis církvi, opásaná božskými zbraněmi a hyacintem
krášlená, jsi caldemia ran loifolum a město vědění. Ach, ach, také jsi
crizanta hlasem vznešeným a chorzta klenot.

V seznamu slov se bohužel nachází jen jediné z nich, **loifol** – lid.
Pravděpodobně tedy zahrnoval více než dochovaných 1 011 slov.

Slovník je hierarchizován, začíná božskými bytostmi, následují lidé, zvířata a věci:

aigonz – bůh

aiegan – anděl

diueliz – ďábel

inimois – člověk

jur – muž

vanix – žena

peueriz – otec

maiz – matka

limzkil – dítě

luschia – kachna

sizia – červená řepa

libizamanz – kniha

Voynichův rukopis

Dějiny umělých jazyků jsou podivuhodné stejně jako rukopis z 15. století, objevený v roce 1912 jedním knihkupcem. Napsal ho neznámý autor neznámým písmem v neznámém jazyce. Na dvou stech čtyřiceti stranách jsou k vidění ilustrace neznámých souhvězdí, tajemných rostlin, žen v lázni, astrologické tabulky a dlouhé odstavce úhledného, ale nesrozumitelného textu. Zcela nesrozumitelného. Lingvisté a kryptoanalytici se už více než sto let marně snaží jeho tajemství rozluštit.

První, kdo se pokusil tuto záhadu rozlousknout, byl knihkupec Wilfrid Voynich, který zasvětil život pátrání po neobvyklé literatuře. Jeho největší nález na něj čekal v truhle plné prastarých zaprášených svazků ve Villa Mondragone v Itálii – na jednom z mnoha statků jezuitského řádu –, kde objevil rukopis, který po něm byl později pojmenován. Voynich ho od jezuitů koupil a zbytek života věnoval snaze text rozluštit. Do své smrti v roce 1930 však nedokázal přechíst jediné slovo.

Od té doby se tuto hádanku snaží vyřešit jazykovědci, kryptologové, okultisté i laici. Podle jedné z teorií jde o dobový žert, podle jiné o způsob, jak udělat dojem magickou knihou, a podle další se jedná o jakousi psanou glosolálii (mluvení v jazycích). Dříve byl Voynich podezírán, že možná sám rukopis padělal, aby se proslavil (nebo byl podveden jiným padělatelem), ale knihu podrobili zkoumání všichni myslitelní odborníci, mimo jiné i radiokarbonovou metodou, která ji datovala do rozmezí let 1404 a 1438. Kniha je pravá.

Text je psán na pergameni z telecí kůže, čítá dvě stě čtyřicet stran a obsahuje 170 000 znaků. K rukopisu byl připojen dopis z roku 1666, jehož autorem je Jan Marek Marci z Kronlandu, někdejší rektor Univerzity Karlovy v Praze, a adresátem učený jezuita Athanasius Kircher z Říma. Autor žádá adresáta, aby rukopis rozluštil, a vysvětluje, že dokument zakoupil císař Rudolf II. (1552–1612) za šest set zlatých dukátů v domněnání, že se jedná o neznámé dílo anglického františkána Rogera Bacona, polyhistora, který předpověděl vynález střelného prachu, letadla, teleskopu a mikroskopu. Nebyla to snad ona velká encyklopedie sebraného vědění světa, kterou Roger Bacon plánoval napsat?

Spekulovalo se i o tom, že jde zkrátka o konlang, konstruovaný jazyk. Mohl ho jeho autor vytvořit jen proto, aby uspokojil

svůj jazykově estetický vkus? William F. Friedman, přední světový kryptolog, který za druhé světové války prolomil japonský kód, se pokoušel dokument dešifrovat s týmem kryptoanalytiků, ale vylámali si na něm zuby. Nakonec usoudil, že se jedná o konstruovaný jazyk. Je to údajně jediný kód, jež Friedman nedokázal prolomit.

Ovšem nejrozšířenější teorie říká, že je to šifra. Jazyk, respektive jeho zápis, byl analyzován všemožnými způsoby a zdá se, že je vystavěn jako skutečný jazyk, nejde jen o náhodný zápis krásných znaků. Slova mají průměrně čtyři až pět znaků, což odpovídá délce slov v mnoha evropských jazycích. Téměř ale chybí slova kratší než tři znaky – nebo delší než deset –, čímž se tento jazyk značně liší od západních jazyků.

Odborníci zkoumali, jak často se v rukopise objevují jednotlivé znaky, a usoudili, že vzájemný poměr jejich výskytu odpovídá poměru u přirozených jazyků. Některé znaky jsou však ve slovech uspořádány nepřirozeným způsobem. Různé strany rukopisu jsou věnovány různým tematickým oblastem a některá slova se pochopitelně častěji objevují na některých stranách. Také se v rukopise dají nalézt zvláštnosti jako specifické seskupení slov, které se na různých stranách vícekrát opakuje.

Záhada Voynichova rukopisu inspirovala mnoho literárních děl. Romány jako *Codex Lva Grossmana*, hudební skladbu Hanspetera Kyburze či počítačovou hru *Assassin's Creed IV: Black Flag*, v níž hráč sbírá listy rukopisu. V této hře jsou autory rukopisu mimozemšťané, kteří kdysi stvořili člověka, než sami zahynuli. Rukopisem se inspiroval i Luigi Serafini, který v 70. letech 20. století vydal *Codex Seraphinianus*, ohromné dvousvazkové dílo se zvláštními ilustracemi flóry a fauny, napsané v neznámém jazyce neznámým písmem...

Balaibalan

Jazykem podobně tajemného původu a funkce jako lingua ignota je **balaibalan** z 16. století. Jeho autorem je pravděpodobně Turek Muhyi-i Gülşeni (1528–1605). Vzhledem k tomu, že byl členem sofijského mystického řádu, který založil šejk pir Ibrahim Gülşeni, spekuluje se o tom, že jazyk měl hlubší duchovní smysl. Soudí se také, že na vytvoření jazyka se podílelo více lidí a že slovní zásoba je kolektivním dílem.

Jiná teorie ovšem uvádí, že se jednalo o raný pokus vytvořit mezinárodní pomocný jazyk pro muslimský svět. Balaibalan totiž obsahuje prvky tří velkých jazyků tehdejšího muslimského světa: turečtiny, perštiny a arabštiny. Každý z těchto jazyků náleží k jiné jazykové rodině: altajské, indoevropské a semitské. Proti této teorii však mluví skutečnost, že balaibalan byl mluvčím všech tří jazyků do velké míry nesrozumitelný.

Je to jazyk apriorní, většina slovní zásoby tedy nevychází z žádného existujícího jazyka. U některých ze čtyř tisíc slov je patrná příbuznost s arabštinou a dalšími jazyky, část slov má zřejmě původ v metaforách používaných v perské a turecké poezii. Číslovky **ad**, **baz**, **jal**, **dom**, **han** jsou zvoleny tak, aby jejich hodnota odpovídala umístění jejich počátečního písmene v původní arabské abecedě (*a, b, j, d, h*). Je možné, že se tento jazyk používal právě v poezii.

Dochovaly se dvě kopie balaibalanského slovníku *Dātay-vakšāw aḥātaybakšā*, jedna se nachází v Paříži a jedna v americkém Princetonu. Třetí kopie, uložená v Bagdádu, se ztratila. Nezachovaly se žádné rozsáhlejší texty, jazyk tedy zřejmě nebyl nijak zvlášť rozšířen.

K zápisu balaibalanu sloužila varianta arabské abecedy používaná v osmanské říši, která zahrnovala i některá písmena

z turečtiny a perštiny. Gramatika balaibalanu se podobá arabské, ale slova se tvoří aglutinačně, ke kořeni se tedy připojují prefixy (předpony) a sufixy (přípony, koncovky) jako v turečtině.

Dobrým příkladem je název jazyka, složený z morfémů **bāl-a-i-bal-an**.

bāl – jazyk

a (2. pád)

i (určitý člen)

bal – činit živým

an (participium)

Tedy: „jazyk toho, kdo činí živým“, jinými slovy jazyk Boha. Uvedeme si ještě jeden příklad, vyjdeme tentokrát ze slovesa „vědět“.

bar – věz

baram – vědět

baras – věděl

barar – ví

Když ke slovu **bar** – věz přidáme prefix **ki-**, který označuje místo, vznikne **kibar** – škola, místo pro vědění. Pokud přidáme na konec slova **-nak**, což označuje nadbytek, vznikne **barnak** – moudrý stařec nebo moudrá stařena. Někdo, komu je vlastní nadbytek vědění.

Balaibalan je zajímavý také proto, že vznikl mimo západní kulturní okruh, odkud pochází většina ostatních nám známých konstruovaných jazyků. Pokud je jeho autorem opravdu Muhyi-i Gülşeni, jak se zmiňuje v jednom z rukopisů, pak jazyk

zřejmě pochází z 80. let 16. století. V takovém případě by byl ba-laibalan současníkem jiného jazyka určeného pro mystické, magické účely. Jazyka andělů.

Enochiánština

Britský matematik, astronom, astrolog a alchymista (abychom uvedli aspoň některá z jeho povolání) John Dee se v 80. letech 16. století společně s věstcem Edwardem Kelleyem pokoušel navázat trvalý kontakt s anděly. Při tomto úsilí se Dee učil „andělský jazyk“ neboli **enochiánštinu**. Tento jazyk používal Bůh, když tvořil svět, a Adam a Eva jím mluvili před prvotním hříchem. Poté co byli vyhnáni z Ráje, jazyk z velké části zapomněli a začali místo toho mluvit nedokonalou napodobeninou enochiánštiny, z níž se stala jakási prahebrejšťina. Prahebrejšťinou se pak mluvilo až do zmatení jazyků, které předcházelo pádu babylonské věže.

Od Adamova vyhnání z Ráje jako jediný ovládl andělský jazyk patriarcha Enoch (v ekumenickém překladu Henoch), a to až do 26. března 1583, kdy začali jazyk studovat John Dee a Edward Kelley – pomocí křišťálových koulí a zrcadel. Nejprve měl Kelley vizi zvláštní abecedy o 21 písmenech, psaných zprava doleva, a o pár dní později mohl anděl Nalvage předat první text v enochiánštině, psaný pozpátku (při první příležitosti poskytl text pouze v enochiánštině, při té druhé byl k dispozici i anglický překlad, a to na lístečkách, které vycházely andělovi z úst):

Ol sonf vors g, goho lad Balt, lonsh calz vonpho; sobra zol ror i ta nazps od graa ta malprg; ds holq qaa nothoa zimz, od commah ta nobloh zien; soba thil gnonp...

Tak začíná vzývání určené zřejmě pro magické účely. V 19. století převzali štafetu Samuel Liddell MacGregor Mathers a Aleister Crowley z okultního společenství Hermetic Order of the Golden Dawn (Hermetický řád Zlatého úsvitu) a rozvinuli magický systém, který pojmenovali po Enochovi, a enochiánštinu přitom používali jako magický jazyk.

Někteří badatelé však enochiánštinou až tak nadšeni nejsou a domnívají se, že se zčásti jedná o glosolálii bez skutečného významu a zčásti o kódovací jazyk pro angličtinu.

John Dee a jeho spiritistický kolega Edward Kelley, známý padělatel, jsou také podezíráni, že mají něco společného s Voynichovým rukopisem. Dee patřil ve své době k předním baconovským odborníkům a spolu s Kelleym navštívil v 80. letech 16. století dvůr Rudolfa II. v Praze. Je navíc známo, že císař zakoupil rukopis přesvědčen, že se jedná o dílo Rogera Bacona. Jejich případný podíl na Voynichově rukopisu je však založen na nepřímých důkazech a spekulacích.

Utopijština

Utopie Thomase Morea z roku 1516 patří ke klasickým dílům humanistické literatury. Ačkoli More nebyl první, kdo psal o ideálním státě a společenské utopii, propůjčilo jeho dílo utopii – a nepřímo také dystopické literatuře – její označení. Toto slovo ve skutečnosti pochází z řečtiny a znamená „nikde“.

Utopie paroduje dobové cestopisy a navazuje na Platónovu *Ústavu* a zároveň představuje radikální společenskou utopii. V mnoha ohledech vlastně předjímá ideální rovnostářskou společnost socialismu a komunistickou politickou ideologii. Utopie je ostrovní republikou, v níž je všechno vlastnictví společné. Její obyvatelé, Utopijci, mají šestihodinovou pracovní dobu. Utopie

zavedla i střídání povolání a každý občan musí dva roky svého života pracovat v zemědělství. Významnou část těžké práce však obstarávají otroci a váleční zajatci...

Thomas More také uvedl příklady jazyka, jímž se v Utopii mluví, a s pomocí svého přítele Petera Gilese vytvořil abecedu sestávající z geometrických tvarů. Jediný delší text v tomto jazyce je báseň o čtyřech verších, z níž se dá vyčíst, že gramaticky se utopijština podobá latině.

Hlavní hrdina Rafael Hythlodaios, který vypráví o svém pobytu na Utopii, se domnívá, že utopijština je příbuzná s řečtinou, protože místní obyvatelé se zřejmě snadno učí řecky, zároveň si ale myslí, že řada slov má původ v perštině. Zmíněná báseň začíná takto:

Utopus ha Boccas peula chama polta chamaan.

Bargol he maglomi baccan soma gymnosophaon.

Utopus – Utopus (mytický zakladatel státu)

Boccas – velitel

chama – ostrov

bargol – jediný

baccan – ze všech

gymnosophaon – filozofie

Dalším autorem, který vstoupil do světa konstruovaných jazyků, byl François Rabelais. Jeho *Gargantua a Pantagruel* je nejznámějším dílem francouzské renesance. První z pěti knih napsal Rabelais roku 1534. Knihy tvoří změť učených odkazů a citátů, jsou plné ostré satiry a sprostých, hrubých žertů. Rabelaisova schopnost fabulace nezná hranic. Žádný

div, že uvádí příklady až tří konstruovaných jazyků, přičemž jeden z nich odkazuje na *Utopii* Thomase Morea a jedna věta je přímo v jazyce z *Utopie*:

Agonou dont oussys vou denaguez algarou, nou den farou zamist vous mariston ulbrou...

Cizí jazyk je v knize použit, když jeden z hlavních hrdinů, obr Pantagruel, potká jazykově nadaného Panurga, který mluví střídavě německy, italsky, skotsky, nizozemsky, španělsky, dánsky, hebrejsky, řecky a latinsky. A kromě toho francouzsky a třemi umělými jazyky. Pantagruelovi se podaří identifikovat i jazyk exotického národa protinožců:

Al barildim gotfano dech min brin alabo dordin falbroth ringuam aibaras.

Jedná se o velmi složitý jazyk, a jak se v románu říká, „čert aby se v tom vyznal“. Uvažuje se, že **ringuam aibaras** by mohl být anagram *linguam arabas*, tedy arabský jazyk. Že by jazyk protinožců byla Rabelaisova pseudoarabština? Ponechám stranou otázku, zda Rabelaise četla J. K. Rowlingová, autorka Harryho Pottera, ale jeden nepřeložený výraz v jazyce protinožců nás přivádí k jisté postavě z jejího světa: **voldemoth**.

Logické jazyky 17. století

V 17. století se vzedmula první velká vlna konstruovaných jazyků. Tentokrát se nejednalo převážně o náboženské, mystické nebo umělecké jazyky, jaké známe z dřívější doby, nýbrž o jazyky

filozofické. Tyto jazyky jsou založeny na klasifikaci idejí, některé z nich se dokonce snaží zahrnout všechny encyklopedické informace.

Tisíc let užívali učenci v Evropě latinu jako mezinárodní jazyk, lingua franca, ale v 17. století její znalost slábla. Zato matematika, filozofie a přírodní vědy byly na vzestupu. Díky rozvoji knihtisku se vydávaly knihy v národních jazycích a od latiny se upouštělo, protože byla složitá a plná nepravidelností. S latinou na ústupu se ovšem zkomplikovala mezinárodní komunikace.

Byl potřeba lepší jazyk. Přesnější. Mohl by konstruovaný jazyk umožnit návrat do doby před babylonskou věží a zmatením jazyků? Před prvotním hříchem pojmenoval Adam všechny tvory a předpokládalo se, že mezi těmito jmény a tvory samotnými existoval přirozený vztah. Dokázali by vědci se značnou dávkou úsilí takový jazyk obnovit?

V této době se západ intenzivně zajímal o čínské znaky. Filozof Francis Bacon soudil, že jsou „opravdové“, protože nereprezentují zvuky nebo slova, ale samotné ideje. Upozorňoval například na to, že mluvčí mandarínštiny a kantonštiny si navzájem nerozumí, když mluví, v písmu ovšem ano. To dávalo naději, že skutečně lze vytvořit jazyk, který by jako Adamův původní jazyk odhaloval pravá jména a podstatu věcí. Myslitelé 17. století se zkrátka domnívali, že jazyky stojí v cestě k poznání věcí samotných.

Raný sci-fi román Francise Godwina *The Man in the Moone* (Člověk na Měsíci) z roku 1638 vypráví o muži jménem Gonsales, který spolu s labutěmi odletí na Měsíc. Tam existuje utopická společnost obrů. Měsíční jazyk je univerzální a všichni obyvatelé Měsíce mu rozumí.

Godwin čerpal inspiraci z popisu čínštiny v jednom cestopise. Jeho měsíční jazyk je zpěvný, důležitá jsou v něm slova i tóny. Slovní zásoba se Gonsalesovi zdá malá, ale různé tóny vytvářejí různá slova.

Cyrano de Bergerac navázal na hudební měsíční řeč v díle *Cesta na Měsíc* (1657). Dyrcona, postava z Bergeracova sci-fi románu, se setkává i s Godwinovým hrdinou Gonsalesem. Dozvídáme se, že kromě jazyka, jímž se mluví v Godwinově románu, používají Měsíčané také jazyk skládající se jen z gest a řeči těla. Dyrcona později cestuje na Slunce, kde objeví dokonalý jazyk, a ocitne se i v lese, v němž stromy ovládají řečtinu, kterou se naučily na Zemi.

Z těchto a dalších příběhů čerpaly intelektuální sílu hlavní cíle projektu univerzálního jazyka: úspěšná mezinárodní komunikace a existence přesného a logického jazyka.

V té době na něm pracovalo přinejmenším šestnáct myslitelů, přičemž prvním z nich byl v 17. století Francis Lodwick se svým **common writing**, následovali ho mimo jiné Thomas Urquhart s **logopandectesion**, Cave Beck s **universal character**, Joachim Becher s **linguarum universali**, George Dalgarno s **ars signorum**, Isaac Newton s **universal language**, Gottfried Leibniz s **clavis universalis** a vše v podstatě vyvrcholilo veledílem **philosophical language** Johna Wilkinse.

Mnozí vycházeli z matematiky a snažili se vystavět své jazyky podle matematických principů, aby se věty daly tvořit podle vzorců. Pracovali na nových systémech písma, které by lépe a logicky vyjadřovaly skutečné principy fungování světa. Především se pokoušeli uspořádat svět a vše v něm striktně hierarchicky klasifikovat.

Takový filozofický jazyk obšírně popsal John Wilkins ve svém díle o šesti stech stranách, vydaném roku 1668. Wilkins rozdělil veškeré vědění do čtyřiceti hlavních tříd a mnoha podkategorií, které označil všemožnými slabikami, například **da** – svět, **de** – prvek, **di** – kámen. Slabika se pak mohla dále rozšiřovat, čímž se k těmto základním pojmům vytvářely podskupiny, například **deb** – oheň, **debi** – blesk. Slovo pro světlo není spojeno s ohněm ani bleskem, náleží totiž do jiné kategorie a označuje se slovem **bag**.

Začíná-li slovo na písmeno **z**, jedná se o živočicha. **Zi** označuje třídu (savci), **zit** upřesňuje, že jde o „šelmu psovitou“ a **zita** značí druh „pes“. A tak dále a tak dále. Wilkins podle své vlastní logiky klasifikuje celý svět. Vše je součástí hierarchie a vy musíte vědět, do které kategorie slovo náleží, abyste ho mohli přeložit. Wilkinsova apriorní slova nezastupují koncepty, ale přímo je definují. Z písmen a slabik lze vyčíst, do které podkategorie a třídy slovo patří. Slovo pro lososa, **zana**, nám říká, že se jedná o „šupinatou říční rybu s načervenalým masem“.

Psaný jazyk je založen na stejném principu, znaky jsou sestavovány v souladu s podobným logickým systémem a různé čárky nad hlavním znakem označují, do kterých podkategorií pojem náleží.

Obdobné klasifikace vytvářeli mnozí filozofové jazyka té doby, sestavovali slovníky pojmů a snažili se v jazycích stanovit univerzální sémantické kategorie. Wilkinsovo životní dílo je bezesporu působivé, ale podobně jako v případě dalších filozofických jazyků bylo těžké se tento jazyk naučit a téměř nemožné mluvit jím plyně.

Cílem smyšlených jazyků v 17. století bylo vytvořit mezinárodní pomocný jazyk, ale v praxi spíš vznikaly jazyky samy pro sebe. Těmto raným konlangům byla obvykle věnována jedna

kniha a více než co jiného vyjadřovaly autorův pohled na logiku a uspořádání světa. Byly to lingvistické utopie. Žádný z těchto jazyků neměl šanci přežít kontakt s realitou.

Gulliverovy cesty

Z filozofů jazyka si utahovali už někteří současníci. Ze snahy učenců vytvořit dokonalý jazyk si vystřelil přinejmenším Jonathan Swift v *Gulliverových cestách* (1726). Lemuel Gulliver navštíví Lagado, hlavní město létajícího ostrova Laputy, a na fakultě jazyků místní univerzity se setká se třemi profesory, kteří vášnivě diskutují o tom, jak zdokonalit svou mateřštinu. Navrhují zkrátit rozhovory tak, že se čtyřslabičná slova změní na jednoslabičná a že se vynechají všechna slovesa a částice, protože všechny věci a předměty, které si člověk může představit, jsou vlastně substantiva. Další návrh vybízí, aby se odstranila všechna slova. Tak by se zkrátily promluvy, což by bylo ohleduplné zejména k plícím. Slova jsou totiž jen názvy věcí, proto by bylo vhodnější, kdyby si lidé tyto předměty nosili s sebou, a nemuseli tak používat slova. Kdyby chtěl někdo něco sdělit, pouze by ukázal na dotyčnou věc. Nevýhodou by bylo, že by toho s sebou musel člověk nosit spoustu, aby mohl komunikovat.

Tato úchvatná idea by se jistě byla stala skutečností, kdyby „nebyly ženy spolu se sprostáky a negramotnými lidmi pohrozily, že se vzbouří, nebudou-li smět volně mluvit jazykem po způsobu předků. Takovým nenapravitelným a nesmiřitelným nepřítelem vědy je prostý lid“.

Gulliver při svých cestách na fantastická místa narazí na vícero zvláštních jazyků, jejichž příklady Swift místy uvádí. Liliputáni v Liliputu (slovo *liliput* je Swiftovým výtvorem) nazývají Gullivera **quinbus flestrin** – Velký Člověk Hora, kalhoty jsou

ranfu-lo a v okamžiku, kdy se Gulliver vzbudí a zjistí, že ho Lili-putáni zajali, dokresluje autor podivnost celé situace tím, že nechá Gullivera vyslechnout různá (nepřeložená) exotická slova a věty: **tolgo fonak, hekina degul, langro dehul san, borach mivola, peplom selan**. Gulliver objevuje také zvláštní délkové míry jako **drurr** a **glumgluf** a tituly jako **nardak, klumglum** a **hurgo**. I zápis jazyka je neobvyklý, nepíše se zprava doleva ani zleva doprava, shora dolů ani zdola nahoru, nikoli, Lili-putáni píšou napříč, z jednoho rohu do protějšího.

Nic nenaznačuje, že by Jonathan Swift některý jazyk rozpracoval ve větší míře. Slova a věty, které se v jeho díle objevují, byly zřejmě vytvořeny samostatně a měly ve čtenáři navodit dojem něčeho cizího a exotického.

Liliputáni mají dvě politické strany, **Trameksany** a **Slameksany**, tedy vysoké podpatky a nízké podpatky, což je zásadní otázka, o níž se vede politický boj, podobně jako náboženský spor o interpretaci posvátných textů o tom, jak se má správně loupat vejce.

Obři v zemi Brobdingnag mají samozřejmě také svůj jazyk. Gullivera nazývají **grildrig**, což znamená zakrslík, přirovnávají ho ke zvířeti zvanému **splaknuk** a popisují jako **relplum skal-kath** – hříčku přírody.

Na svých cestách potká Gulliver i mluvící koně, Hvajninimy, jejichž jazyk tvoří nosovky a hrdelní zvuky a Gulliverovi trochu připomíná němčinu, zdá se mu ale hezčí a expresivnější. Na řeči Hvajninimů je velmi zajímavé, že zde Swift předjímá cosi podobného Sapirově–Whorfově hypotéze. Gulliver si totiž povšimne, že je nesmírně obtížné diskutovat s Hvajninimy o určitých konceptech. Hvajninimové nemají mnoho „potřeb a náruživostí“, proto má jejich jazyk chudou slovní zásobu. Nemají slova pro

pochybnost, nedůvěru, lež nebo falešný slib a je pro ně velmi obtížné porozumět Gulliverovi, když o něčem takovém mluví. Nemají slova ani pro moc, vládu, válku, právo, trest, žebrotu, loupež, úplatky, pochlebování, hvězdopravectví, pokrytectví, volnomyšlenkářství a „tisíce jiných věcí“. Kvůli tomu je téměř nemožné, aby Gulliver popsal svému hvajninimskému hospodáři společnost, z níž pochází.

Ve světě Hvajninimů vládou koně a jediní, kdo narušují mír, jsou odporné hloupé bytosti zvané Jahuové, podobající se lidem. Slovo **jahu** Hvajninimové používají pro vše špatné, „nejapnost sluhovu, nedopatření dítěte, kámen, který se jim zaryl do nohy, trvale bídné nebo převrácené počasí“, k tomu všemu se dá přidat slovo **jahu**.

Pár příkladů jazyka Hvajninimů:

šnuwnh – odebrat se k prvotní matce

hnhloajn – domluva

hlunnh – oves

nnuhnoh – zvíře podobné králíku

gnnajh – druh dravého ptáka

Niels Klim a jeho cesta do podzemí

Román *Nicolai Klimii Iter Subterraneum* (Cesta Nielse Klima do podzemí) Ludviga Holberga bývá označován za první skandinávský bestseller. Původně vyšel roku 1741 v latině a jeho norško-dánský autor ho vydal v Německu. Holberg zřejmě tušil, že dosáhne mezinárodního úspěchu. Do švédštiny byla kniha přeložena v roce 1767.

Hlavní hrdina Niels Klim se vrací domů do Bergenu poté, co zakončil studium filozofie a teologie na univerzitě v Kodani. V rodném městě nemá stání a dychtivě se pustí do vědeckého průzkumu známé jeskyně.

Sestup do jeskyně se změnil ve střemhlavý pád a Klim se ocitá v podzemí, přistane na planetě Nazar v knížectví Potu obývaném inteligentními mluvícími stromy. Klima považují za opici (**pikel emi**), podávají mu vegetariánskou stravu, jmenují ho vrchním běžcem, protože má rychlé nohy, a vyučují ho podzemní jazyk **nazarštinu**.

Niels Klim pochytil z podzemního jazyka zejména různé tituly:

Kadok – velkokancléř

Smirian – ministr financí

Madik – učitel filozofie

Masbatti – „rváči“, disputující

Kabalki – ten, kdo rozeštvává disputující

Karrati – dozorce

Klim také zmiňuje úryvek textu zákona **Spik, antri, Flak, skak mak, Tabu mihalat Silak**, který se objevuje ve čtvrté knize zákonů (**Skibal**), ve třetí kapitole (**Kibal**) o pomlouvačích. Překlad k dispozici nemáme, Klim ale uvádí i pár přeložených názvů knih: **Sebolac tacsí** – Pravé znaky bohabojného stromu a **Ma-halda Libab Helil** – Kormidlo státu.

Tyto názvy a zákony nás nepřekvapí, protože satirické líčení Klimovy cesty na jinou planetu a do podzemní říše je zjevnou společenskou kritikou. Není samozřejmě náhoda, že knížectví Potu je Utop(ie) pozpátku. Holbergovo dílo se na mnoha místech opravdu více podobá *Utopii* Thomase Morea než *Gulliverovým cestám* Jonathana Swifta, které vyšly o pouhých dvacet let

dříve. A stejně jako Gulliver cestuje Niels z jedné říše do druhé, z nichž každá ztělesňuje jiné tendence, které Holberg pozoroval ve společnosti.

Niels Klim stráví v podzemí deset let, navštíví podivné země a setká se s mnoha zvláštními bytostmi.

V říši zvané Mardak žijí jen cypřiše. Dělí se do osmi rodů podle počtu očí a jejich tvaru. Nejpočetnější rod jsou nagirové, místní elita. Mají podlouhlé oči, proto jim všechny předměty připadají podlouhlé. Když chcete v říši cypřišů něco znamenat, musíte pronést přísahu na počest slunce, což je nejdelší souvislý text v podzemním jazyce: **Kaki manaska qvihompu miriac jakku mesimbrii caphani crukkia manaskar qvebriaz krusundora** neboli Přisahám, že se mi svatý obraz Slunce jeví podlouhlý, a slibuji, že si tento názor uchovám do svého poslední okamžiku.

Obyvatelé rozličných zemí, které Klim navštíví, postupně získávají čím dál lidštější podobu a současně s tím se utopie pozvolna mění v dystopii. Z Potu obývaného urostlými stromy s rozvinutou morálkou a složitým duševním životem putuje přes další, už ne tolik civilizované, stromové říše do zemí osídlených zvířecími bytostmi a fantastickými stvořeními, až se nakonec dostane do říše Qvama, v níž žijí tvorové velmi připomínající lidi. Společnost v Qvamě je zkažená a ovládaná sobectvím, ješitností a touhou po moci. Ve většině zemí na planetě Nazar se mluví stejným jazykem, ale obyvatelé Qvamy mají vlastní jazyk. **Jeru pikal salim** v něm znamená: Ukaž mi cestu.

Niels Klim se v této říši chopí moci a je titulován jako **Pikil-su** (Posel Slunce), **Jakal** (Generalissimus) a nakonec **Casba** (Veliký císař).

První skandinávský bestseller tedy obsahuje značnou dávku smyšleného jazyka. Všem, kdo se o dějiny smyšlených jazyků

zajímají, můžu tuto zábavnou satirickou utopii vřele doporučit. Originál je sice v latině, ale existují i moderní překlady do jiných jazyků.

Druhá vlna zdokonalování jazyka

Zájem o hledání dokonalého jazyka časem zeslábl. Dorozumivacím jazykem vzdělců a vědců se stala francouzština. V 19. století však Evropu změnila industrializace a díky parníkům a vlakům mohlo čím dál více lidí vyrazet na daleké cesty. Komunikaci na velkou vzdálenost umožňoval telegraf. Že by využití pro společný jazyk mohly mít i masy, nejen vědci?

Jazykoví inovátoři té doby ve snaze vytvořit lepší jazyk nevycházeli z matematiky, nýbrž ze srovnávací jazykovědy. Roku 1786 předložil britský jazykovědec Sir William Jones teorii, že řečtina, latina a sanskrt pocházejí z dávného praindoevropského jazyka. Tím rozpoutal srovnávací výzkum jazyků, který způsobil řadu náhlých prozření, jak podobné si zejména evropské jazyky vlastně jsou. Bylo by možné zkonstruovat skutečnou lingua franca, srozumitelnou všem?

V 19. století se k řešení tohoto problému cítili být povolání mnozí. Vytvořena a zveřejněna byla asi stovka jazyků, většina z nich s předpokladem, že se stanou novým světovým jazykem. Mezinárodním pomocným jazykem, snadno osvojitelným a neutrálním v tom smyslu, aby nešlo o něčí mateřštinu. Autoři těchto jazyků často vycházeli z idey mezinárodní slovní zásoby, půjčovali si slova z různých evropských jazyků a snažili se sestavit snadnou a logickou gramatiku bez výjimek a zvláštností charakteristických pro přirozené jazyky. Jazyky založené na jiných jazycích se označují jako aposteriorní.

Názvy těchto jazyků prozrazují jejich cíle: **langue universelle** (1836), **communicationssprache** (1839), **lengua universal** (1852), **weltsprache** (1883), **néo-latine** (1884), **neulatein** (1884), **universalglot** (1886) jsou jen některé příklady z mnoha.

Nejeden ze zamýšlených mezinárodních pomocných jazyků skutečně dosáhl úspěchu a osvojili si ho i jiní lidé než jeho autor. **Volapük** z roku 1879 a o deset let mladší **esperanto** se po svém vzniku proslavily a v určitých kruzích bylo v módě tyto jazyky ovládat. Zejména esperanto je veleúspěšným konstruovaným jazykem a daří se mu dodnes. Sláva volapüku měla kratší trvání. Jak rostla popularita esperanta, přeorientovali se na něj i někteří volapükisté.

Mezinárodní pomocné jazyky nestojí v centru pozornosti historické části mého výzkumu, proto se zmíním už jen o podivuhodném jazyce **solresol**, který vytvořil Jean-François Sudre ve 30. letech 19. století. Jednalo se v podstatě o první konstruovaný jazyk, který dosáhl jakéhosi úspěchu a získal mluvčí. Solresol měl také fungovat jako mezinárodní pomocný jazyk, ale hodí se k němu i označení *artlang*, umělecký jazyk.

Slova se tvoří kombinací slabik **do, re, mi, fa, sol, la, si**. V tomto jazyce se lze vyjádřit slovy, hvízdáním, pohyby rukou nebo hudbou. A také znakováním. Barvami. Triviální tvrzení „Hudba je univerzálním dorozumívacím prostředkem“ se v solresolu stalo skutečností. Samo slovo solresol v něm označuje jazyk nebo jazykovědu.

Myšlenka hudebního jazyka se jistě objevila už dříve, v Godwinově a Bergeracově románu a jejich měsíčním jazyce. Stejně jako filozofové jazyka v 17. století i Sudre vytvořil apriorní jazyk, jehož slovní zásoba je zcela nová, ačkoli v 19. století byly v módě jazyky aposteriorní. Sudre vypracoval také systém klasifikace,

který připomíná pokusy o logické kategorie, s nimiž jeho předchůdci příliš úspěšní nebyli. Například slovo, které začíná na re-, souvisí s domovem nebo rodinou:

redorefa – košile

redomido – mýt se

redosifa – snubní prsten

resiresol – syn, dcera

Části těla a jídlo náležejí do jedné skupiny, v níž slova začínají na do-:

dosifasol – káva

dosisoldo – čokoláda

dorelasol – zadek

dolasolsi – šunka

doremire – oči

doremisol – ústa

Sedm základních slabik označuje základní slova:

do – ne

re – a

mi – nebo

fa – k

sol – o

la (určitý člen)

si – ano